

Társadalmi normák, jogi normák

1. A norma fogalma:

A **norma** általános jelentése szerint **magatartási szabály**, amely a lehetséges cselekedetek közül előírja a helyeset, a követendőt. A társadalmi normák **léte egyidős az emberi társadalommal**.

Ahhoz, hogy megértsük a jogi normák jellemzőit és más társadalmi normáktól való legfőbb eltéréseit, áttekintünk másfajta, a jogtól különböző normákat, és összevetjük a különbségeket, hasonlóságokat.

2. A normák típusai:

A kezdetben meghatározó normatípus a **szokás**, az **erkölcs** és a **vallási norma** volt. Ezt követően beszélhetünk a jog, mint minőségileg új magatartásszabályozó rendszer megjelenéséről. Időben előre haladva számtalan további társadalmi norma alakult ki: **illem**, **divat**, szakmai-**technikai** előírások. Végül legkésőbb a politikai és **szervezeti normák** megjelenését figyelhetjük meg.

2.1. Szokás

Az emberek megfigyelték magatartásaik következményeit, és a számukra **előnyös magatartásokat** apáról fiúra örökölték, így azok **nemzedékről nemzedékre** szokásként rögzítést nyertek az adott közösségekben. A számukra hátrányosakat vagy kikerülték, vagy tiltották tabuk formájában.

2.2. Az erkölcs és a **vallás** normarendszerei

(Az egyik vallás szerint nem lehet **fedetlen fővel** belépni a szertartások helyszínére, egy másik szerint viszont éppen hogy így kötelező. Egyik vallás megtiltja, egy másik pedig éppen előírja **bizonyos ételek** fogyasztását. Ez azt mutatja, hogy a vallási normák nagyon eltérőek lehetnek.)

2.3. A **jogi** normák megjelenése

(Ki alkotja meg a normákat? Valamilyen felsőbb **hatalom** szükséges, aki megalkotja és a betartásáról is gondoskodni tud. Fejedelem, király, állam stb.)

2.4. Az illem és a **divat**

(Étkezési, **viselkedési** elvárások, színek, anyagok, formák elvárt összhangja stb.)

2.5. **Technológiai** normák

(Szabványok megjelenése a **kompatibilitás** érdekében. Ezek már egészen korán megjelentek, gondoljunk arra, amikor például több szakma képviselője együttesen készített el egy szekeret. Az egyes alkatrészeknek megfelelően illeszkedniük kellett.)

2.6. A politikai-**szervezeti** normák

(A tagoknak a szervezethez, például párthoz, vállalatához **lojálisnak** kell lenniük. Akkor is szépet, jót kell nyilatkozniuk egy javaslatról, ha azzal éppen nem értenek egyet.)

3. A normák közös jellemző vonásai

- **érvényesség**: a társadalmi együttélés eredményeként a közösség életét szabályozó normákat adott körben **be kell tartani** és általában be is tartják. Ha egyre többen nem tartják be a normát, azt mondjuk, hogy a norma elveszíti az érvényességét.
- **általánosság**: amennyiben a címzettek számára azonosan állapítja meg a magatartás zsinórmértékét és cselekvési módját (**mindenki számára** egyenlően állapít meg jogokat és kötelezettségeket)
- **ismételtség**: a norma **sohasem egyszer előforduló eseményre** vagy magatartásra vonatkozik, hanem gyakran előforduló helyzeteket szabályoz.
- **hipotetikus szerkezet**: a norma érvényesülésére meghatározott feltételek megléte esetén kerül sor („ha – akkor” típusú megfogalmazás jellemző rájuk)
- **jövőre irányultság**: a norma jövőre irányulóan írja elő a követendő magatartási szabályt, amit meghatározott feltételek fennállásakor, visszatérően követni kell.
- **szankció**: a norma érvényesülését kényszer biztosítja, aki nem tarja be a normát az valamilyen büntetésre számíthat.
- **kölcsönösség**: a normák **jogosultságok és kötelezettségek** kölcsönösségeként értelmezhetők (kapunk cserébe valamit a norma betartásáért)
- **értékviszony**: a normák a követendő magatartás tételezésével értékelést fejeznek ki, hogy **mi a jó** és **mi a rossz**

4. A társadalmi normák lényegi mozzanatai:

- a **magatartás leírása**, megfogalmazása
- a magatartás normatív **minősítése** (tilos, kötelező, megengedett, ajánlott, stb.)
- a normasértés következményeinek a leírása (**szankció**)

5. A hatékony és hatástalan normák

- létezhetnek olyan normák, amelyeknek a konkrét társadalmi szituációban mindennemű hatóerejük hiányozhat, mert nem tartják be őket
- egy norma akkor **hatékony**, ha a társadalom tagjai **nagy arányban önkéntesen** is betartják

6. A jogi norma

A **jogi norma** a társadalmi normák egy **sajátos** fajtája.

Megkülönböztető jegyei más társadalmi normákkal szemben: általános jellegű, mindenkire kötelező magatartási szabályt jelent, **melyet az állam** (vagy állami szerv) **alkot és érvényesülését is az állam biztosítja**. Akkortól beszélhetünk a jogi normák kialakulásáról, amikor már van valamilyen felsőbb hatalom (korábban fejedelem, uralkodó, később az állam), aki megalkotja és be is tartatja a normákat.

7. A jog fogalma

A jog:

- olyan **magatartási szabályok összessége**,
- amelyek **keletkezése állami szervekhez kötődik**, azaz azokat vagy az állam bocsátja ki, vagy szankcionálja azokat, vagyis a már kialakult magatartásszabályok nem követéséhez, megsértéséhez államilag kényszerintézkedéseket, hátrányokat fűz.

- amelyek ennél fogva az adott társadalomban **általánosan kötelezőek** (érvényesek),
- amelyek **érvényesülését** az **állami szervek** végső soron kényszerrel **biztosítják**.

A jog és más társadalmi normák kapcsolata (jog és erkölcs; jog és vallás, jog és méltányosság)

A **jog** más társadalmi normákkal **kölcsönhatásban** érvényesül.

1. A jog és erkölcs

A **jog és erkölcs** viszonya a társadalomfejlődés és a tudományos gondolkodás ősi, mondhatni **örök dilemmája** (ld.: Antigoné. A dilemma lényege: eltemesse-e testvérét, noha a király ezt megtiltotta.). Mindenféleképpen **jó az, ha a jogszabályoknak erkölcsi alapja van**. Ebben az esetben az emberek hatékonyabban követik a jogszabályokat. Viszont nem minden jogszabálynak kötelező, hogy erkölcsi alapja legyen.

A történetileg kialakult jogrendszerekben az alapvető társadalmi viszonyok rendezése elsősorban (ha nem is kizárólagosan) államilag szankcionált normák révén nyert szabályozást.

A társadalmi viszonyok egyes területeinek a jogi szabályozás tárgyaként való jelentkezése természetesen nem jelent kizárólagosságot, mert **ugyanazokat a társadalmi viszonyokat az erkölcsi normák is szabályozhatják a jogi normákkal párhuzamosan**, éspedig a jogi normákkal tartalmilag egyezően, esetleg **ellentétes módon is**. (Kövessünk-e olyan jogi normát, amely ellentétes az erkölcsi felfogásunkkal? Pl. menjünk-e háborúba, ha az állam ara kötelez katonai szolgálat formájában.)

Az **erkölcsi kényszer** általános súlya, szigora általában **enyhébb a jogi kényszerhez képest**. Tipikus megnyilvánulási formája a **megvetés**, a közvélemény elítélő állásfoglalása, **rosszallása**, elismerése, stb.. Az erkölcs normái a megfogalmazás pontossága, követelményeinek általánossága és egységessége tekintetében messze a jogi normák mögött maradnak.

Példa:

Ha nem adok a szegényeknek pénzt -> erkölcsi normasértés (mennyit kellene adni?)

Ha nem fizetem be az előírt adót -> jogi norma megsértése (mennyit kell fizetni?)

A jognak:

- általánosnak,
- közzétettnek,
- jövőbeni cselekvésre irányulónak,
- világosnak,
- ellentmondásmentesnek,
- lehetségest követelőnek,
- bizonyos állandósággal rendelkezőnek,
- a kinyilvánított szabály s a hivatalos cselekvés közt egyezést mutatónak kell lennie.

Az erkölcsi normák mit szabályoznak?

Az **erkölcs** az embereknek **a jóról, a rosszról**, a helyesről, a helytelenről való felfogásával foglalkozik. **Célja**, hogy az emberek **önkéntesen kövessék** az erkölcsi szabályokat.

A jogi norma és az erkölcsi norma

Jogi norma	Erkölcsi norma
Dinamikus jellegű (gyorsan meg lehet változtatni)	Statikus jellegűek (nehezen lehet megváltoztatni)
Az emberek külső, formális magatartására irányulnak. (Nem számít, hogy mit gondol, ha eleget tesz a kötelezettségnek.)	A belső , szubjektív akaratra , meggyőződésre kívánnak hatni, azért hogy önként kövessék. Ha számításból segíték, az nem erkölcsös.
A jogi norma szankciórendszerét az állami kényszerrel biztosított szankciók jellemzik.	A társadalmi nyomás jellemzi szankciórendszerét (pl.: kiközösítés, kinevetés, kibeszélés, kigúnyolás, stb.).

2. Jog és vallás

Kapcsolatuknak vizsgálata azon országokban szükséges, amelyekben nem valósult meg a szekularizáció, azaz az államnak az egyháztól való elválasztása (pl.: **iszlám**, hindu országok). Ezekben az országokban még ma is sokszor igazak az alábbiak:

Vallás = Jog

Vallási szabályok = Jogszabályok

Évezredekkel (évszázadokkal) ezelőtt a vallási előírások és jogi előírások nem voltak könnyen megkülönböztethetők. Gondoljunk például **Mózes** törvényeire. Az alábbi előírás jogi vagy vallási előírásnak tekinthető? (Mózes 5. könyve, 16. fejezet, 18. szakasz)

Állíts törzsenként bírákat és elöljárókat minden lakóhelyeden, ... és ezek ítéljék a népet igaz ítélettel.

A fenti előírás egy kezdetleges jogi jellegű útmutatásnak tűnhet, amelyik a bíraskodásról szól. A kipontozott részen azonban az alábbi szerepel, ami után már sokkal inkább tűnik vallási előírásnak, mert az ÚR parancsának kell megfelelni:

*Állíts törzsenként bírákat és elöljárókat minden lakóhelyeden, **amelyet Istened, az ÚR ad neked** és ezek ítéljék a népet igaz ítélettel.*

3. Jog és méltányosság

Méltányos jog: A merev jog következtében született **igazságtalan döntések orvoslására alakult ki** az ókori római jogban a méltányos jog. Később a **középkori Angliában játszott fontos szerepet**. Napjainkban is meghatározó szerepe van, lásd például a közvetítői eljárást (mediáció) vagy a választott bíróságokat, amelyek sokkal szabadabban, méltányosabban dönthetnek az úgynevezett rendes, állami bíróságoknál.

A jog funkciói

1. Az **integráló** funkció

A társadalom normális életéhez szükséges **rend** (jogrend) és **biztonság kialakítása** és **fenntartása**. E funkció arra szolgál, hogy a jogsértéseket elbírálja és szankcionálja. E funkció legfontosabb szervei a **rendvédelmi szervek**, legfontosabb szabályai a szabálysértésekre, büntetőjogra és büntető eljárásjogra vonatkozó szabályok.

2. Konfliktus feloldó funkció

Az állampolgárok és a szervezetek egymás közti, valamint az államhoz fűződő kapcsolatainak alakításában és az e kapcsolatokból adódó konfliktusok megoldásában való közrehatás. A konfliktusok és viták kezelésére a jogi rendszer legfontosabb **szervezete a bíróság**.

3. A társadalomszervező funkció

A társadalom tudatos alakításában, tervezésében, különböző folyamatainak „szervezésében” való közreműködés, a jogok és kötelezettségek realizálása (pl. **építésügyi szabályok**, **környezetvédelmi szabályok**). Ennek legfontosabb szervei a **közigazgatósági hatóságok**.

A jogforrás fogalma, fajai és a jogforrási hierarchia

1. A jogképződés módjai

1.1 A **szokásjogi** jogképzés

A jogképződés legősibb módja a szokásjogi. A szűkebb vagy tágabb közösségek együttélése során kialakult **szokásnormák egy részét az állami szervek elismerik**, és megsértésüket jogilag szankcionálják. A szokásnak szokásjoggá való alakulása **történeti folyamat** eredménye; elsősorban **a bíróságok** voltak azok, amelyek adott konkrét ügyek eldöntése során **bizonyos szokásoknak állami elismerést adtak**.

1.2 Jogalkalmazói (**bírói**) jogképződés (**esetjog** vagy **precedensjog**)

Ennek a jogképződésnek alapvető vonása, hogy **a jogalkalmazó** a társadalmi viszonyoktól a jogi normához egy meghatározott **konkrét eset kapcsán** jut el, s eme eléje került konkrét jogeset eldöntésének folyamatában és annak eredményeként **alkotja az új jogi normát**. Precedenst teremt. Ezért szokás az ilyen módon képződött jogot precedensjognak nevezni. Ennek következtében a jogalkotást végző jogalkalmazó ezekre a konkrét, egyedi esetekre koncentrál.

A társadalmi viszonyok utólagos szabályozását nyújtó bírói jogalkotásnak egyedisége és konkrétsága mellett még **két**, a tipikus sajátosságából fakadó, egymással szoros összefüggésben levő **jellemző** képessége emelhető ki: egyfelől; **rendkívüli hajlékonysága**, a társadalmi változásokhoz való gyors igazodása és hozzásimulása, másfelől pedig; e jogképzési folyamat kevésbé rögzített és szilárd volta, **bizonytalansága** (hiszen nincs törvényben, jogszabályban rögzítve).

1.3 A **jogalkotói** hatáskörrel felruházott apparátus jogképző munkája

A törvényhozó és **rendeletalkotó szervek** jogalkotó tevékenysége – szemben a jogalkalmazás szférájával – eleve jogi normák létrehozására irányul, az tehát működésük során nem egyfajta „melléktermékként” jelenik meg.

A társadalmi viszonyok jövőbeni és előre történő szabályozására hivatott eme jogalkotási folyamat **alapvető sajátossága: általánossága és absztraktsága**. (Ezért nehéz néha megérteni a jogszabályokat.) Amikor ugyanis a jogalkotó valamely társadalmi viszonyt vagy ennek valamely, vonatkozását rendezni kívánja, akkor **nem** (mint a jogalkalmazó) **egy konkrét**, egyedi **esetből indul ki**, nem egy individuális tényállást akar eldönteni, hanem a szabályozásra kerülő társadalmi viszony egyedi mozzanataitól elvonatkoztatva, e viszonyokat és a bennük megnyilvánuló emberi magatartásokat általánosságukban igyekszik megragadni. Ezek legáltalánosabb, legjellegzetesebb vonásait sűrítve és koncentráltan fejezi ki, teszi a jogi norma tartalmává. (Pl. minden 14. életévét be nem töltött személy cselekvőképtelen. Nincs egyedi mérlegelés.)

2. A jogforrás fogalma és fajtái

2.1. A jogforrás fogalma

A jogforrás fogalma a jogi normák keletkezésének két lényeges vonatkozására utal:

- kitől, **milyen szervtől erednek** vagy eredhetnek a jogszabályok (jogalkotó hatáskör)
- milyenek lehetnek a jog **megjelenési formái**.

2.2. A jogforrás fajtái

a) az anyagi és alaki jogforrás

- **anyagi jogforrás**: a jogi normát létrehozó állami **szerv**, **amelytől a jog ered** (ebben az értelemben anyagi jogforrás az országgyűlés, a kormány, a helyi önkormányzat, stb.)
- **alaki jogforrás**: **az a forma**, amelyben a jogi norma megjelenik, ahonnan megtudhatom, hogy mik a jogaim (alaki jogforrás a törvény, kormányrendelet, önkormányzati rendelet, stb.)

b) elsődleges és másodlagos jogforrás

- **elsődleges** jogforrás: maga a jogalkotó hatalom, **az állam**, mely a jognak ősforrása.
- **másodlagos** jogforrás: **az összes többi** jogforrás, mert állami felhatalmazáson alapul a jogalkotói tevékenysége. (Például a kormányrendeletek vagy miniszteri rendeletek elején mindig az szerepel, hogy a ... törvény felhatalmazása alapján a kormány az alábbi rendeletet alkotja. Felhatalmazás hiányában nem alkothatná.)

c) írott és nem írott jogforrás

- **írott jogforrás**: az állam jogalkotó szervei által létrehozott és általános kötelező magatartásszabály formájában kifejezett **jogszabályok** (pl.: törvény, rendelet, stb.)
- **nem írott jogforrás**: az állam jogalkalmazó szervei döntéseiben keletkezett jog; ennek formája mindig **valamely jogalkalmazói döntés**, amely az ismétlődő követés, illetve kikényszerítés és az állam jogalkotó szerveinek hozzájárulása folytán általánosan **kötelező jogi szabállyá válik** (legtipikusabb esete: a **bíróági gyakorlat**)

3. A jogforrások hierarchiája és történeti fejlődésük

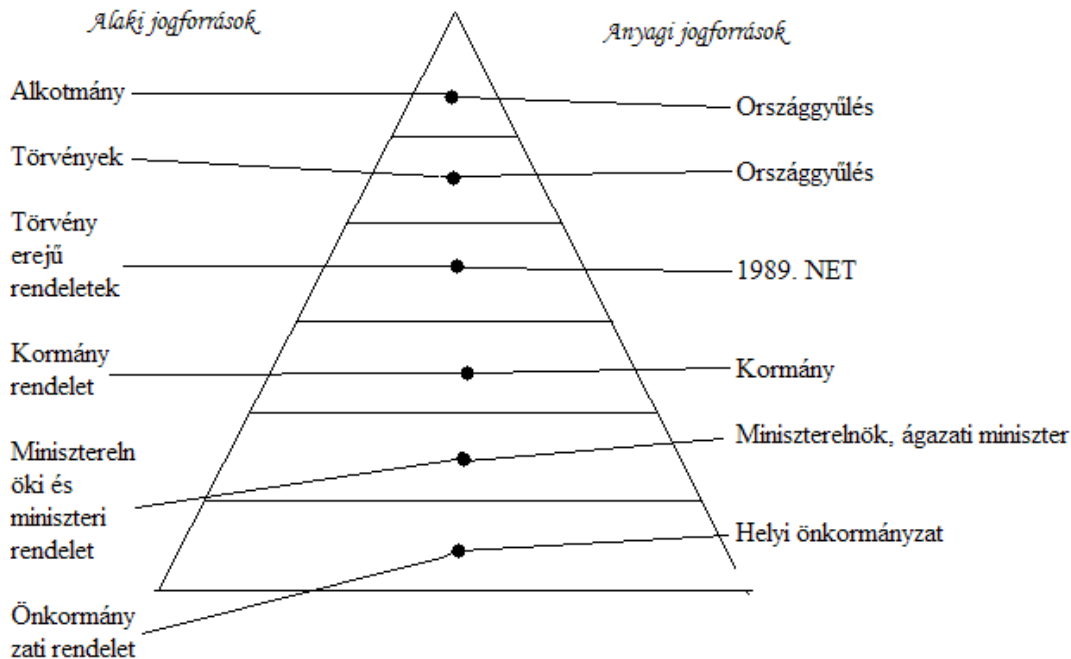
3.1. A jogforrások hierarchiájának alapelvei

Mi történjen, ha két jogforrás egymásnak ellentmondó szabályt fogalmaz meg? Az ilyen helyzetek feloldásának alapelvei a következők.

- a) **Alacsonyabb szintű** jogszabály nem ellenkezhets magasabb szintű jogszabállyal. Ha mégis ellenkezik, akkor az alacsonyabb szintű semmis, érvénytelen lesz. (**Lex superior** derogat legi inferiori)
- b) A **később megalkotott** jogszabály a korábbi jogszabály hatályát, alkalmazhatóságát lerontja. (**Lex posterior** derogat legi priori)
- c) Amennyiben két jogforrás azonos szinten, ám ezek közül az egyik általánosan, míg a másik speciálisan szabályoz egy társadalmi viszonyt, akkor a **speciális** jogszabályt kell alkalmazni. (**Lex specialis** derogat legi generali)

3.2. A jogforrások hierarchiája

Az alábbi ábra nem tartalmazza az összes jogforrást (jogsabályt). Majd később részletesen megnézzük valamennyit.

3.3. A jogforrások hierarchiája és történeti fejlődésük

A jogforrások hierarchiája állami szervek által létrehozott jogforrások alá-fölérendeltségi viszonyát jelenti adott állam jogforrási rendszerében. Ennek értelmében bizonyos alsóbb rangú jogforrások rendelkezései a felsőbb jogforrásokban foglalt rendelkezésekkel nem ellenkezhetnek. Amennyiben különböző szintű jogforrások egymásnak ellentmondanak, úgy a felsőbb jogforrással ellentétes alacsonyabb rangú jogforrás rendelkezései érvénytelenek. (Lex superior elv)

A szokásjog, a bírói jog és a törvényi jog a nem intézményesített szokásjogtól az esetjogon keresztül az általános érvényű jogszabályok alkotásáig ívelő fejlődést valósítja meg. Ugyanakkor mindhárom párhuzamos jelenléte megtalálható napjaink jogrendszereiben.

A fenti 3 jogforrás mindegyikének megvan (megvolt) a maga korszaka, amelynek megfelel, amelyben dominanciára tesz szert.

A szokásjog az ókori és középkori jogrendszerekben, a jog első megjelenési formájaként uralkodó jogforrásként volt jelen. Már az ókorban kibontakoztak azonban a törvényi és a bírói jogképződési módok előképei. Előbbi példaként tekinthetünk a Codex Hammurabbi-ra (Hammurabbi törvénykönyvére), mint a jogfejlesztés talán első írott emlékére, mely az ősi szokásjog reformálására, a lassú szokásjogi fejlődés helyett

tudatos, robbanásszerű jogváltozás előidézésére és birodalmi méretekben történő érvényesítésére született.

A jogalkalmazói jog kialakulásának kitűnő modelljét produkálta a római jogfejlődés, ahol a ius honorarium (egyfajta méltányos, jogalkalmazói jog) a preator (egy jogalkalmazói hatáskörrel rendelkező személy) tevékenysége folytán épült ki a következőképpen. Az i.e. II. század közepén keletkezett Lex Aebutia (ez egy törvény) a legis actios (nagyon erősen formalizált, alaki érvényességi feltételeket megkívánó) eljárás helyett bevezette a perlekedésnél, az ún. formuláris eljárást, melynek lényege az, hogy a preator hatalmat nyert arra, hogy a formulában (a bíróhoz intézett írásbeli utasításban) szorosan megszabja a marasztalás vagy elutasítás feltételeit. Ezáltal a preator a per urává vált, mivel már a formula megszövegezésével eldöntötte a per sorsát, illetve módjában volt a civiljogra alapított pert egyszerűen meg is akasztani azzal, hogy a formula kiadását megtagadta. Módjában állt a civiljog által nem ismert igényeket is érvényre juttatni, ha ezt helyesnek és méltányosnak látta. A preator az ekként kiképzett új szabályokat nem tehetett jogszabályokká (törvénné), de közzétette őket, mint általa a jövőben is követendő irányelveket, a maga éves ediktumában. Ennek eredményeként a ius civile (törvényi jog, merev szabályokkal) mellett – preator alkotta szabálysoporként – a ius honorarium (méltányos jog) is a római jog összetevőjévé vált.

A középkori jogfejlődésben fennmaradt a szokásjog uralkodó jogforrási szerepe, s ez többek között abban is kifejeződik, hogy az ez idő tájt készült törvénytövek sem mennek túl általában a meglevő szokásjogi szabályok terjedelmi átfogásán, összegzésén: inkább annak írásbeli rögzítését célozzák, mint pl. a Szásztükör (ez egy jogszabálygyűjtemény), a Svábtükör, stb. E téren a felvilágosult abszolútizmus kodifikációs termékei sem hoztak döntő változást.

Az imént jelzett tendencia alól történelmi léptékű kivételt képez az angol jogfejlődés, mely a XIII. századtól kezdve a bírói jogalkotásnak nyitott utat, a precedens rendszert téve meg a jogfejlesztés motorjának. A common law (közös jog) és az equity law (méltányossági jog) mellett az angolszász rendszerekben mind a mai napig csupán alárendelt, bár egyre aktívabb szerepet töltenek be a törvényhozási aktusok (statutory law).

A kialakuló polgári társadalmak azzal, hogy a feudális szétagoltsággal szemben egységes, valamennyi állampolgár számára azonos, általános érvényű jogi szabályozást igényeltek, végrehajtották a szokásjog „trónfosztását”, a törvényt emelve a jogforrási hierarchia csúcsára. Általánosságánál, szilárdságánál, követelményeinek egyértelmű meghatározottságánál és hozzáférhetőségénél fogva ui. ez a jogképzési mód volt alkalmas az új árucsereszonyok zavartalan működésének biztosítására. Nem véletlen tehát, hogy ez idő tájt születnek a polgári kodifikáció (törvényalkotás) olyan csúcsteljesítményei, mint a Code Civil, a francia polgári törvénykönyv, amelyet 1804-ben iktattak törvénybe, és módosításokkal ma is hatályban van.

A modern kontinentális jogrendszerekben a jogképzés és jogfejlesztés folyamata a jogalkotói tevékenységre és a jogalkalmazói gyakorlatra redukálódik. Tényként figyelhető meg a törvényi és a bírói jog rivalizálása.

Pl. a svájci Ptk. 1. §-a szerint:

„(a) A törvény mindazokat a kérdéseket szabályozza, amelyekre rendelkezései egyikének betűje vagy szelleme vonatkozik.

(b) Alkalmazható törvényi rendelkezés híján a bíró a szokásjog szerint, szokás hiányában pedig azon szabály szerint dönt, amelyet ő alkotna, ha törvényhozó lenne.

(c) Ennek során követi a doktrína s a joggyakorlat által szentesített megoldásokat.”

A kontinentális és az angolszász jogrendszerek különbözősége ugyanakkor korántsem olyan éles, mint amilyen akár egy évszázaddal ezelőtt is volt. Korunkban éppen közeledésük, sőt a kölcsönös kompromisszumok sora jellemző. A kontinentális jogban a joggyakorlat jogalkotó jelentősége mutat növekedést, az angol-amerikai jogban pedig a törvényhozói jogalkotás, a kodifikáció szerepe.

A jogrendszer fogalma és tagozódása

1. A jogrendszer fogalma

A jogrendszer az adott állam hatályos jogszabályainak rendezett összessége, mely jelenti a jogszabályok meghatározott elvek szerinti tagozódását.

2. A jogrend

Jogrend alatt a társadalmi viszonyok kellő jogi szabályozottságát értjük. Azt mondjuk, hogy a jogrend érvényesül, ha a társadalmi viszonyok nem egyedi mérlegelések alapján dőlnek el, hanem pontosan meghatározott szabályok, eljárások szerint. Ahol egyszemélyi vezető vagy egy párt döntései határozzák meg a társadalmi viszonyokat, ott nem érvényesül a jogrend. Ilyen például Észak-Korea társadalmi berendezkedése.

3. A jogrendszer tagozódása

Az egyes jogrendszerekben a belső tagozódás a történelmi körülményeknek és a jogi szabályozás hagyományainak, sajátosságainak megfelelően alakult.

Az ún. kontinentális jogrendszerekben a joganyag rendszerezésének alapjává hagyományosan a közjog és a magánjog megkülönböztetése vált. E felosztást történetileg a római jogra szokták visszavezetni, ahol különbséget tettek a közjog és a magánjog között annak alapján, hogy a jog a közérdeket vagy magánérdeket szolgálja-e.

3.1. Közjog (IUS PUBLICUM)

Szűkebb értelemben a közérdeket szabályozza. Tágabb értelemben az állami szervek létrehozásának módját, felépítésüket, működésüket, valamint e szervek egymással és a lakossággal való kapcsolatát. A jogalanyok közötti alá-fölé rendeltség jellemző rá. (pl.: alkotmányjog, közigazgatási jog, büntetőjog, stb.)

3.2. Magánjog (IUS PRIVATUM)

Szűkebb értelemben a tulajdonosi szférát szabályozza. Tágabb értelemben pedig a jogalanyok személyi és vagyoni viszonyait. A mellérendeltségi viszony jellemző rá. (pl.: polgári jog, családjog, kereskedelmi jog, stb.)

Az angolszász világban az előbbi elválasztás mind a mai napig nem vált a jogrendszer rendező elvévé.

A jog tagozódása befolyásolja a jogtudomány rendszerét, a jogalkotás és a jogalkalmazás szféráját, valamint a jogi oktatás rendjét.

A jogág

1. A jogág fogalma

A jogrendszer és a jogszabály közötti közvetítő szint a jogág. A jogrendszer jogágakra tagozódik, és pedig a jogi szabályozás tartalmi különbségei szerint. S e tartalmi különbségekhez kapcsolódik a jogi szabályozás sajátos módszere, jogi dogmatikája. A kialakult jogági tagozódás változhat, amennyiben új jogágak jelenhetnek meg, vagy a hagyományos jogágak új joganyaggal bővíthetnek.

A jogág definíciója:

Azonos vagy hasonló társadalmi viszonyokat ugyanazon módszerrel rendező jogszabályok összessége. Minden egyes jogágnak megvan a saját szabályozási területe és módja.

Nem minden jogszabálycsoport tekinthető jogágnak. A jogág jogszabályok minőségileg elkülönült, meghatározott struktúrával rendelkező csoportja, amely sajátos tartalommal és módszerrel szabályozza a jogalanyok magatartását a társadalmi együttélés jogilag meghatározott körében. Pl. büntetőjog, munkajog, polgári jog, eljárásjogok, közigazgatási jog, stb.. Ezek az azonos jellegű jogszabályok külön felelősségi alakzattal, szankcióformával rendelkeznek. A jogágak a jogviszonyok sajátos fajtáival és külön jogalkalmazási eljárásokkal rendelkeznek.

2. A jogágak típusai

Az anyagi és alaki jogágak

Anyagi jog: Azoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyek kötelező erővel állapítják meg a követendő magatartás tartalmát. Így pl.: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.” (Ptk. 6: 519. §). A követendő magatartás tehát az, hogy nem szabad jogellenesen kárt okozni. A norma megsértésének szankciója a kártérítési kötelezettség beállta. Anyagi jogi jogágak a büntetőjog, polgári jog, munkajog stb.

Alaki jog: Körébe azok a jogszabályok tartoznak, amelyek az anyagi jogban foglalt tartalommal összhangban megállapítják az anyagi jogszabályok érvényesítésének módját, vagyis eljárását. Pl.: „A kártérítési per a károkozás helyének a bírósága, illetve az előtt a bíróság előtt is megindítható, amelynek

területén a kár bekövetkezett.” (Pp. 37. §) Ez a jogi norma tehát azt szabályozza, hogy melyik bíróság előtt lehet érvényesíteni a jogot. Alaki jogi jogágak a büntető eljárásjog, polgári eljárásjog, közigazgatási eljárásjog (általános közigazgatási rendtartás) stb.

Jogcsaládok

Az egyes jogcsaládok áttekintésének azért van jelentősége, mert ezáltal megértjük, hogy miként gondolkodnak a jogról, az egyes jogcsaládba tartozó országokban élő emberek. Arról, hogy mi a „jogos”, „jogszerű”, teljesen másként gondolkodik egy muszlim, egy hindu, egy vietnámi, de még egy angol és német ember is.

1. A római-germán jogcsalád (kontinentális jogrendszer)

1.1 A jogcsalád történeti háttere és helyszínei

A világ első jogcsaládja a római-germán család, melynek története a messzi múltba nyúlik vissza. Az ókori Róma jogához kötődik, de a több mint ezeréves fejlődés során nem csak az anyagi és eljárási szabályok, hanem a jogról és a jogszabályról alkotott koncepció is jelentékenyen eltávolodott az Augustus és Jusztiánusz császárok idején uralkodó felfogástól. A római-germán család jogrendszerei a római jog továbbvivői, fejlődésének befejezői, tökéletesítői voltak; sok elemük azonban más forrásból ered, mint a római jog.

Európában – Nagy-Britanniát leszámítva – ma már minden jogrendszer idetartozik. Ugyanakkor a római-germán császárság határait messze túllépve, meghódította különösen egész Latin-Amerikát, Afrika egy tekintélyes részét, a Közel-Kelet országait, Japánt és Indonéziát. Ezt az elterjedést részben a gyarmatosítás, részben azok az előnyök okozták, amelyeket a jog átvételénél a XIX. századi romanista jogokban általánosan elfogadott kodifikáció jogi technikája nyújtott. Vagyis könnyebb volt a jogot, a jogszabályokat ilyen módon kialakítani.

1.2. A jogcsalád jellegzetességei

- a) Viszonylagos absztraktság, mely azt jelenti, hogy egy adott jogszabály nem egy vitás ügy eldöntésekor keletkezik, és aztán így alkalmazzák más esetekre – mint pl. az angolszász jogrendszerekben, hanem az egyes esetek konkrét körülményeitől függetlenül ír le egy magatartásmintát.
- b) E jogrendszerek pillérei az írott jogforrások (törvények, rendeletek), a törvény elsőbbséget élvez más jogforrásokkal szemben.
- c) A jogszabályok optimális általánossággal rendelkeznek, azaz nem túlságosan általánosak, mert akkor megnehezítenék a jogalkalmazást, ám elég általánosnak ahhoz, hogy bizonyos típus-helyzetekre alkalmazhatók legyenek.
- d) A jog alkotásának és alkalmazásának szférája mereven elválik egymástól, szemben az angolszász jogrendszerekben tapasztalható gyakorlattal.

e) A **jogászok feladata** ezekben, az országokban főleg **a jogszabályok értelmezése**. Minden közelebbi megjelölés, ami kimarad a jogszabályból, automatikusan növeli a bíró értelmezési feladatát. A római-germán jogcsaládba tehát a jogot nemcsak a törvényalkotó által megfogalmazott jogszabályok alkotják, hanem a joggyakorlat által kialakított „másodlagos szabályok” is.

f) A **joganyag önálló, zárt rendszert alkot**, amelyben mindenfajta kérdés – legalább is **elméletben** – egy létező jogszabály „értelmezésével” megoldható, illetve megoldandó. (**nincs joghézag** -> joghézag: nincs hatályos, alkalmazható jogszabály a vitára)

2. A common law jogcsalád (**angolszász jogrendszer**)

2.1. A common law jogcsalád története és helyszínei

- az **Angliára** és **Wales**-re kiterjedő angol jog (az ír jog „korrigált” angol jog, míg a skót jog „vegyes” jellegű)
- az **USA** (Luisiana és Puerto Rico kivételével) és **Kanada** joga
- a volt Brit Nemzetközösség országai (**Ausztrália**, Új Zéland)
- a volt angol gyarmatok jogrendszerei (pl.: **India**)

A jogcsalád modellje az angol jog.

2.2. A common law jogcsalád jellegzetességei

a) Az angol jog a XV. és XVI. században – **önálló fejlődése** folytán – ellenállt a kontinensen általánossá vált római jogi recepciónak (befogadásnak).

b) A másik lényegi jegye az angol jognak, hogy **nem kodifikált**, azaz szabályainak jelentős része **nincs törvénybe foglalva**.

c) Az angol jog **bíró alkotta jog**.

d) Előbbiből fakad, hogy **szabályai kevésbé elvontak és általánosak**, mint a kontinentális jogrendszereké, hiszen mindig egy konkrét eset eldöntésére vonatkoznak.

e) **Az angol jog nyílt rendszert képez**. Olyan módszer felhasználását jelenti, amely mindenfajta kérdés megoldását lehetővé teszi, de nem tartalmaz olyan anyagi jogszabályokat, amelyeket minden körülmények között alkalmazni kellene.

f) Végül, de nem utolsósorban a római-germán jogcsaláddal szemben, az angol jog **történeti jellegű**, fejlődése nem tört meg, egységes volt. Nem beszélhetünk tehát régi és új angol jogról; minden jogszabály, bármilyen régi keletű, ma is jogszabály, hacsak ellenkező törvény vagy szokás le nem rontotta; sőt, **minél régebbi a jogszabály, annál nagyobb a tekintélye**.

Az angol jogfejlődés a XIII. századtól kezdve a bírói jogalkotásnak nyitott utat, a precedensrendszert téve meg a jogfejlesztés motorjának.

3. A szocialista jogcsalád

A szocialista világrendszer néhány évvel ezelőtti összeomlásával a jogcsalád jelentősége lecsökkent. Napjainkban a valamikori szocialista országok egyre nagyobb számban alakulnak vissza demokratikus politikai rendszert működtetni kívánó polgári társadalmakká.

A volt szocialista jogcsaládon belül három csoportot lehet elkülöníteni a történelmi fejlődés sajátosságai alapján: a szovjet, az európai és az Európán kívüli szocialista jogrendszereket.

Később csatlakozott: Kína, Észak-Korea, Vietnam, Kuba.

A Szovjetunió, mint az első szocialista ország, mintául szolgált a többiek számára, egyben neki volt a leggyengébb történeti kapcsolata a kontinentális jogrendszerekkel.

Az európai szocialista országok joga korábban a római-germán családhoz tartozott. Meg is őriztek néhány jellemző vonást, mint pl. a jogszabály általános magatartásszabályként való felfogását, jogi felosztásokat és jogász terminológiákat.

Az Európán kívüli szocialista országok jogfejlődését alapvetően két tényező befolyásolta: egyfelől a gyarmatosításukat megelőzően kialakult tradicionális jog, másfelől a gyarmatosítás által bevezetni kívánt jog (római-germán vagy common law).

A szocialista jogcsalád főbb specifikumai az alábbiak:

- A szocialista jog politikailag erősen kötött, illetve a politika által közvetlenül befolyásolt jog (több országban a párhatározatok jogforrási szerepet töltöttek be).
- E jogrendszerekben a magánjog elvesztette jelentőségét, és a jogi viszonyok közjogiassá váltak.
- Jogi túlszabályozás (a „quasi” jogforrások elburjánzása): gyakran felesleges jogszabályokat alkottak, amelyek gyengítették a többi helyes, szükséges jogszabályok erejét. Kiküszöbölésére szolgál a dereguláció. -> A felesleges jogszabályok hatályon kívül helyezése.
- A „szocialista törvényesség”: gumi fogalom. Ha egy döntés indokolására nem tudtak megfelelő indokot felmutatni, akkor azt mondták: „a szocialista törvényesség nevében”.
- Sajátos gazdasági-társadalmi rend kiépítésére törekszik Új típusú jogszabályokra van szükség.

4. A vallási és tradicionális jogcsalád

A vallási jogok családjának két legjelentősebb tagja a muzulmán és a hindu jog.

4.1. A muzulmán jog

A muzulmán jog tulajdonképpen az iszlám vallás egyik oldala. Ez egyrészt a teológiából áll, amely rögzíti a dogmákat és meghatározza, hogy mit kell hinnie a muzulmán embernek; másrészt áll a sariából, amely előírja a hívőknek, hogy mit kell és mit nem szabad tenniük. A muzulmán jog csak muzulmánok közti jogviszonyokra alkalmazható!

Az iszlám lényegében a törvény vallása.

4.1.1. A muzulmán jognak négy forrása van:

- a) a **Korán**, az iszlám szent könyve,
- b) a **Szunna**, az Isten küldöttére vonatkozó **hagyomány**, (lásd -> szunniták)
- c) az Idzsma, amely a muzulmán közösség egységes megállapodása, s végül
- d) a Kíjász, az analógiával való érvelés.

4.1.2. **Főbb változások** a muzulmán jogban

Az a körülmény, hogy a muzulmán jogtudomány a korai középkorban alakult ki és szilárdult meg, megmagyarázza a muzulmán jog néhány sajátos vonását, mint pl. egyes intézményeinek archaikus jellegét, kazuisztikus szemléletét és a rendszerezés hiányát. De a leglényegesebb elem a muzulmán jog teljesen sajátos, eredeti jellege, a többi jogrendszerhez viszonyítva. Rendszerének alapja a Korán, Allah kinyilatkoztatását tartalmazó könyv.

A muzulmán országokban a XIX. és XX. században a jogot illetően három említésre méltó jelenség tapasztalható.

Az első, amely a másik kettőnek is forrása, a **közigazgatási szabályozás** példátlan **fejlődése**, melynek korábban alig volt szerepe. (Ha nincs egységes közigazgatás, úgy nagyon nehéz hatékonyan igazgatni, szervezni egy ország életét.)

A másik a **nyugati jogok recepciója** (befogadása) egyes területeken és egyes országokban.

Végül, a harmadik a muzulmán jog alkalmazásával addig megbízott **különleges bíróságok megszüntetése** néhány államban. A kodifikáció – mint a modernizáció szimbóluma – nehezen tudott utat törni magának a muzulmán világban, ám számos országban végül mégis győzedelmeskedett.

A muzulmán jog kodifikálásának a családi és az öröklési jog területén első eredménye az Iránban 1927 és 1935 között kibocsátott polgári törvénykönyv volt. Ezt a példát azóta több állam követte. A személyi státuszt szabályozó törvénykönyveket alkották Szíriában (1953), Tunéziában (1956), és Marokkóban (1958), valamint Irakban (1959), Algériában, Jordániában (1951), Libanonban és Pakisztánban (1961), mélyre ható reformokat hajtottak végre a családi és öröklési jogban.

Jellegzetes talán, hogy a hagyománymentés s a modernizálás ütköztetésében legmerészebb reformként **a többnejűség tilalmáig csak Tunézia jutott el.**

A muzulmán jog valóban gyökeres átalakítását **Törökország** valósította meg maradéktalanul, leginkább következetesen. **Kemal Atatürk** (a Török Köztársaság első miniszterelnöke) **vezetésével három év alatt nyolc teljességgel idegen kódexet vezettek be.** A fontosabbak közül Svájcból importálták a polgári és kötelmi törvénykönyvet (1926), továbbá a végrehajtási kódexet (1929); Neuchatel kantonból a polgári törvénykönyvet (1927) és Németországból a büntető eljárási kódexet. Ezek a hagyományos hatályos jogot szinte teljesen felváltották.

4.2. A hindu jog

A hindu jog annak a közösségnek a joga Indiában és Délkelet-Ázsia egyéb országaiban, amely a hinduizmushoz tartozónak vallja magát.

A hinduizmus számára csak „emberek” léteznek, akiket az a társadalmi kategória minősít, amelyhez tartoznak. A különböző kasztokhoz tartozó embereknek sajátos jogaik, kötelességeik, sőt erkölcsük vannak, s egyben meghatározott hierarchiát is jelent a különféle kategóriák között.

Az emberek magatartására vonatkozó szabályokat a szasztrák fejtik ki, melyek egyike a dharma. Ez azon a hiten alapul, hogy létezik egy, a dolgok természetében rejlő egyetemes rend, amely a világ megóvásához szükséges, s az istenek csak őrzői e rendnek. A dharma azokat az örök törvényeket fejezi ki, amelyek fenntartják e világot. A dharma tengelyében a kötelesség gondolata áll, nem a jog. Mindenkinél előírja, hogyan kell viselkednie, ha tisztességes ember akar lenni, s törődik a túlvilággal. Az így előírt kötelességek kinek-kinek a körülményei s az egyének kora szerint is változóak, különösen szigorúak a magasabb rangú emberek számára.

A dharma kifejtését a dharmaszasztráknak nevezett kézikönyvekben és e kézikönyvek rövid kommentárjaiban, a nibandhákban találhatjuk meg.

Mivel a dharma képtelen a világi élet egyedüli szabályozására, ezért a hindu jognak további két forrása van: a szokások és a méltányosság.

A törvényhozást és a bírói precedenst a dharma és a hindu elmélet nem tekinti jogforrásoknak.

A brit hódítók a jogrendszerbe való be nem avatkozás elvét hirdették meg, azaz nem törekedtek arra, hogy alattvalóikra ráerőszakolják az angol jogrendszert. India lakosságára, különösen a magánjog területén, annak saját szabályait alkalmazták. Az angol uralom azonban mégis erősen hatott a hindu jog fejlődésére.

Egyfelől pozitíve, mert kiemelte a hindu jogot háttérbe szorítottságából, s hivatalosan elismerte értékét, tekintélyét és érvényét.

Másfelől ugyanakkor a hagyományos hindu jogot bizonyos jogviszonyok (öröklés, házasság, kasztok, valamint a vallással összefüggő szokások és intézmények) szabályozására szorította vissza. Kodifikációra került sor az eljárási jogok, a büntető és polgári jog területén (1859-1882). Ezt több jelentős törvényhozási aktus követte, melyek eredményeként Indiában végbement az angol jog igazi recepciója (a precedens szabály is érvényes).